

Gewetensvol handelen met compassie

Br. René Stockman

Mensen in de zorgpraktijk staan vandaag dikwijls voor moeilijke keuzen. Ze willen boven alles goede zorg verlenen, op een professionele wijze. Dus meer dan het verrichten van een aantal technieken. Soms is de tijdsdruk waarmee ze hun zorg moeten verrichten een echte uitdaging om de beperkte tijd die men heeft om met een zieke aanwezig te zijn echt kwaliteitsvol in te vullen, d.w.z. met liefde. Nochtans maakt de hartelijkheid en de vriendelijkheid, de persoonlijke aandacht die we voor iemand hebben het verschil. Tijdens de covid-pandemie ben ik zelf ernstig ziek geworden en een tiental dagen in het ziekenhuis gelegen. Iedereen liep er op de toppen van de tenen, allemaal ingepakt alsof ze een ruimtereis zouden maken. Bij sommige zorgverleners werden we echt gereduceerd tot een besmet geval. Anderen verrichtten hun zorg met warmmenselijkheid. Het ontbijt werd niet in de kamer gebracht, want het logistiek personeel werd zoveel als mogelijk van ons afzonderlijk gehouden. De ene morgen klonk wanneer het ontbijt aan de deur werd gezet: "Ontbijt". En ik mocht strompelend met een infuus in de arm mijn plateau ophalen. De andere morgen klonk het: "Goede morgen, mijnheer. Ik hoop dat je een goede nacht hebt gehad. Hier is jouw ontbijt. Smakelijk en het allerbeste". U hoeft niet te raden welke morgen het ontbijt het best smaakte. Op dat moment heb ik echt aan den lijve gevoeld wat warmmenselijke zorg betekent: die paar woorden maakten het verschil.

Dit bij wijze van inleiding en situering.

Als titel nam ik: "Gewetensvol handelen met compassie". Misschien kan ik er nog aan toevoegen: "Professioneel en gewetensvol handelen, maar steeds met compassie". We zouden het woord "compassie" nog kunnen uitbreiden naar "barmhartigheid", om het nog wat ruimer te situeren. Het wordt dan: "Met een barmhartig hart professioneel en gewetensvol in de zorg voor medemensen". Het probleem is dat deze woorden binnen het huidig zorggebeuren wel eens grondig met elkaar in botsing kunnen komen. Professioneel: dat moeten we allen zijn, en technisch vaardig, maar met technieken alleen doen we het niet. Maar soms is de tijdsdruk zo erg dat alleen de techniek nog overeind blijft. Gewetensvol: dat moeten we natuurlijk ook allemaal zijn, maar met de huidige regelgeving waar bijvoorbeeld euthanasie steeds meer verschuift van keuze naar recht, wordt het soms heel moeilijk om gewetensvol te blijven handelen en kunnen we hier in een zeer erg spanningsveld terecht komen. Gewetensvol wil ook zeggen dat we voor onze mening durven uitkomen en daar ook de consequenties van willen dragen. Maar hoe kijkt de patiënt daar naar, hoe kijkt de zorginstelling daar naar, hoe kijkt de overheid daar naar, en dus hoe hou ik het vol om consequent mijn geweten te volgen. Barmhartigheid dat zich uit in zowel medelijden en vergevingsgezindheid zit vervat in de kern van onze christelijke boodschap die we meekregen van Jezus

Christus en zijn Evangelie. Maar is er nog tijd om ons medelijden echt te tonen, en kunnen we het sowieso aan om bij ieder lijden van de zieke die we ontmoeten in onze zorg onze compassie te tonen, ja, echt voelbaar, inlevend, tot er zelfs een traan in onze ogen verschijnt. Hoe kunnen we barmhartig, dit wil zeggen vergevingsgezind blijven, wanneer er keuzen worden gemaakt die onmogelijk, juist vanuit ons gewetensvol handelen, onze goedkeuring kunnen wegdragen, of wanneer er handelingen worden gesteld die radicaal indruisen tegen onze overtuiging? En wat wanneer we het woord "barmhartigheid" steeds meer oneigenlijk horen gebruiken, wanneer euthanasie tot het vijftiende werk van barmhartigheid wordt verheven en wij als onbarmhartig worden bestempeld als we daar een andere visie over hebben of weigeren daaraan mee te werken?

Het is rond deze vragen, bekommernissen, die dikwijls de oorzaak zijn van spanningen in ons en rondom ons, dat ik even wil stilstaan en er een aantal persoonlijke reflecties aan wijden.

Van hen die werkzaam zijn in de zorgverlening mag worden verwacht dat ze professioneel en gewetensvol hun opdracht vervullen. Met professionaliteit bedoel ik technisch vaardig, maar met een technische vaardigheid die in een warme medemenselijkheid is verpakt. Want in de zorg gaat het steeds om mensen, om mensen die lijden, die fragiel zijn, die dikwijls totaal aan onze zorgende handen zijn overgeleverd.

Ware professionaliteit zie ik steeds in het verlengde van de caritas, en helemaal niet in tegenstelling met de caritas, wat soms wel eens beweerd wordt. Het klinkt dan dat er vroeger caritas was, en dus weinig professionaliteit, maar nu gelukkig professionaliteit, waarbij de caritas overbodig is geworden. Professionaliteit is eerder de vertaling van de caritas in goede zorg. Caritas zie ik als de triade van liefde, compassie en zorg, met een zorg die op een professionele wijze wordt gebracht. Of om het heel banaal uit te drukken: wanneer we iemand graag zien, dan willen die persoon ook zeer goede zorg geven, dus professioneel nabij zijn. Wanneer we de professionaliteit losmaken van de caritas, vrees ik dat we dikwijls zullen terugvallen in loutere techniciteit, en dat het ziekenhuis, dat vroeger ook wel godshuis, gasthuis, hospitaal werd genoemd, verzakelijkt tot een medisch bedrijf waar zieken naartoe gaan om technisch behandeld te worden. Ik hou van de woorden godshuis, gasthuis, hospitaal, die juist het belang van de gastvrijheid, de hospitaliteit uitdrukken, en de plaats waar we in de zieke God zelf mogen ontmoeten en God zelf onze liefde mogen tonen.

Professionele zorg zal steeds op een gewetensvolle wijze moeten gebeuren, en hier komt ons mensbeeld op de voorgrond. Als christen mag worden verwacht dat we denken en handelen conform ons christelijk mensbeeld dat we ons vormen vanuit het voorbeeld dat Jezus zelf voor ons was en conform de boodschap van zijn Evangelie. Het is aan de Kerk om dit te vertalen naar vandaag toe en te expliciteren

in een duidelijke moraal die aan ons handelen richting moet geven. Wat de moraal betreft, die de basis zal vormen van en oriëntatie zal geven aan ons ethisch verantwoord handelen, weten we dat we als christelijke zorgverleners dikwijls in moeilijke situaties terechtkomen, zeker als het gaat over medische handelingen die ethisch niet te verantwoorden zijn omdat ze niet stroken met onze christelijke moraal. We denken hier bijvoorbeeld aan het uitvoeren van euthanasie of aan het assisteren bij deze uitvoering, ook al zijn al de wettelijke voorwaarden daartoe vervuld. De christelijke moraal is hierbij duidelijk dat ieder leven in iedere situatie, vanaf zijn oorsprong tot zijn natuurlijk einde, absoluut beschermwaardig is en dus niet door een menselijke handeling kan beëindigd worden. Het uitvoeren van euthanasie of het meewerken eraan is dan ook niet toegelaten, is, wat we in de moraal noemen, een intrinsiek kwaad.

De ervaring leert ons echter dat er vandaag een zeer snelle verschuiving, noem het verdere afglijding bestaat rond het al dan niet aanvaarden van euthanasie, ook en zelfs bij christenen. Dit zal bijvoorbeeld sterk tot uiting komen in de ethische commissies waar bepaalde dossiers worden besproken en waar geen eenduidigheid is rond het ethisch model dat men wenst te volgen, en waarbij de situatiemoraal steeds meer wordt gehanteerd, ook in gevallen waar het gaat over euthanasie en waarbij duidelijk wordt afgeweken van het basisprincipe dat ieder leven een absolute beschermwaardigheid verdient. Ik denk dat hier een grote vergissing wordt begaan door de christelijke moraal uit te hollen en alles wat vanuit de natuurwet als intrinsiek kwaad moet worden beschouwd, nu ook gewoon aan de regels van de proportionaliteit en aan de situatie worden getoetst. Met het proportionalisme wordt bedoeld dat absolute normen, dus normen die de schending van een intrinsieke waarde verbieden, nog alleen maar gelden op het niveau van de houding en de deugden en niet meer gelden waar het gaat om concrete handelingen. In deze visie is euthanasie nog wel een fysiek kwaad, maar geen moreel kwaad meer, wanneer kan worden aangetoond dat daarmee een hoger goed wordt bereikt, met name een mens verlossen uit zijn uitzichtloos lijden, dat vandaag sowieso steeds als zinloos wordt bestempeld. Men zou het zo kunnen formuleren: door euthanasie toe te passen bij iemand met een uitzichtloos lijden, wordt eigenlijk de liefde gepromoveerd tot een hoger goed, want de liefde tot de persoon, en de liefde is een goddelijke deugd, wordt boven de concrete handeling van het doden geplaatst. Vandaar dat men vandaag zo gemakkelijk het woord barmhartigheid in de mond neemt wanneer men iemand verlost uit zijn lijden via euthanasie, en zij die dat zouden weigeren uit te voeren van onbarmhartigheid worden verweten.

Concreet is het derhalve belangrijk dat we binnen de zorgverlening de vrije ruimte blijven opeisen en ook gebruiken, en zelfs bereid zijn daarvoor te lijden, om de absolute beschermwaardigheid van ieder leven te blijven verdedigen en daar ook met argumenten het gesprek met collega's durven aan te gaan. Ik weet, vandaag is men meer open voor emoties dan voor argumenten, maar wanneer argumenten op een rustige en niet agressieve manier worden aangebracht creëert men alvast een

kader waar men met respect voor eenieders mening van gedachte kan wisselen. We moeten er ook alles voor doen dat zorgverleners het recht behouden zich te onthouden van bepaalde handelingen wanneer deze niet stroken met hun geweten. In België is dit recentelijk zeer actueel geworden wanneer directies van ziekenhuizen en zorgtehuizen bij wet het verbod hebben gekregen om euthanasie in hun voorzieningen tegen te werken. Het is een kleine stap om dit verbod ook uit te breiden naar de zorgverleners toe, steeds vanuit het argument dat men wat bij wet is vastgelegd niet mag tegenwerken in voorzieningen die door de overheid zijn erkend en ook gesubsidieerd.

Daarbij mogen we niet onderschatten hoe de publieke opinie en de media heel sterk meehelpen om euthanasie tot een recht te verheffen. En vandaag zijn er reeds veel zieken die denken dat dit een mensenrecht is en dat de geneesheer niet meer het recht heeft om een vraag daaromtrent negatief te beantwoorden. Vandaar dat het voor zorgverleners die trouw willen blijven aan hun geweten het zeer moeilijk kan worden om weerstand te bieden aan het eisend gedrag van de zieken en eventueel hun familie. Toen abortus in België gedepenaliseerd werd hebben verschillende gynaecologen besloten hun ambt neer te leggen, omdat ze de druk waaronder ze kwamen te staan om toch abortus uit te voeren niet meer konden tolereren. Vandaag doet zich hetzelfde voor met geneesheren die echt bezwijken onder de druk om euthanasie uit te voeren en daar zelfs psychologisch aan ten onder gaan. Laten we toch dit aspect niet uit het oog verliezen en zeker niet minimaliseren, alsof het uitvoeren van euthanasie heel vlug een routinehandeling kan worden.

Professioneel en gewetensvol, maar dit steeds onder de paraplu van de barmhartigheid. Barmhartigheid kent steeds twee dimensie: de dimensie van de vergeving en de dimensie van het medelijden of de compassie. Het is alsof we door de barmhartigheid steeds door deze twee armen worden omhelst. En dat is ook wat we mogen leren van God en dat zo uitdrukkelijk tot uiting kwam in hetgeen Jezus ons voorleefde. Reeds in het Oude Testament laat God zich kennen als een barmhartige God. Dat komt heel sterk tot uiting in de woorden die Hij spreekt tot Mozes in het boek Exodus. "Ik heb de ellende van mijn volk in Egypte gezien, de jammerklachten over hun verdrukkers gehoord; Ik ken hun lijden. Ik ben afgedaald om hen te bevrijden uit de macht van Egypte, om hen weg te leiden uit dit land, naar een land dat goed en ruim is, een land dat overvloedig van melk en honing" (Ex. 3, 7-8). En we kennen het vervolg van het verhaal, hoe in het gesprek dat God zal voeren met Mozes zijn barmhartigheid steeds duidelijk tot uiting komt en door niets kan worden tegengehouden. Dezelfde barmhartigheid klinkt in veel psalmen, ik neem er twee bij wijze van voorbeeld. In psalm 23 klinkt het: "De Heer is mijn herder, het ontbreekt mij aan niets. Hij laat mij rusten in grazige weiden, Hij voert mij naar vredig water, daar geeft Hij mij nieuwe kracht. Hij leidt mij op het rechte spoor, omwille van zijn naam. Ja, uw goedheid en liefde blijven mij volgen alle dagen van mijn leven. Zo mag ik telkens weer wonen in het huis van de Heer, tot in lengte van dagen". In psalm 145 klinkt het: "De Heer is genadig, barmhartig, geduldig en in

liefde groot. De Heer is goed voor alles en iedereen, barmhartig voor alles wat Hij heeft gemaakt. Rechtvaardig is de Heer op al zijn wegen, liefdevol is Hij in alles wat Hij doet. De Heer is nabij voor iedereen die hem roept, iedereen die oprecht om Hem roept”.

Tenslotte kunnen we nog de profeten aanhalen, die eveneens de boodschap brengen dat God zijn rechtvaardigheid steeds laat overkoepelen door zijn barmhartigheid, in zowel vergeving als compassie. Bij de profeet Hosea klinkt het zelfs emotioneel. “Toen Israël nog jong was, kreeg Ik hem lief en uit Egypte heb Ik mijn zoon geroepen. ... Mijn volk geeft zich over aan zijn ontrouw voor Mij; zij roepen Baäl wel aan, allemaal samen, maar die zal hen niet oprichten. Hoe zou Ik u echter kunnen opgeven, Efraïm, u kunnen uitleveren, Israël? Mijn hart slaat over, heel mijn binnenste wordt week. Nee, Ik zal mijn vlammende woede toch niet koelen, want Ik ben God, Ik ben geen mens, Ik ben de Heilige in uw midden. Ik laat mij niet gaan in mijn toorn” (Hosea 11, 1, 7-9).

Natuurlijk komt Gods barmhartigheid volledig in beeld met de komst van Jezus Christus. Jezus toont hoe Hij bewogen wordt bij het zien van zieken, lijdenden. Hij laat zich raken door het lijden van de andere, bij Hem zien we wat compassie is: zich laten raken door het lijden van de andere en echt meevoelen met dit lijden. De parabel die Hij ons meegeeft, en die voor ons zorgverleners echt richtinggevend is, is de parabel van de barmhartige Samaritaan. De Samaritaan laat zich raken door het lijden van deze onbekende. Hij stopt zijn reis: de concrete mens die zijn weg passeert is belangrijker dan zijn planning, zijn agenda, het aantal minuten dat vandaag zorgverleners aan concrete zorg mogen besteden. Onmiddellijk moeten we ons hier de vraag stellen wat bij ons primeert: de mens of onze agenda? “Hij gaat naar hem toe”. Hij wacht niet tot die medemens zelf bij hem komt aankloppen. Zie ik wanneer de zieke iets nodig heeft of wacht ik tot hij of zij erom vraagt. “Goot wijn en olie op zijn wonden en verbond ze”. Hij is geen professionele zorgverlener, maar de creativiteit maakt hem tot een professionele en gewetensvolle zorgverlener. “Hij zette hem op zijn rijdier”: hij deelt zijn goederen waarover hij nu beschikt. Is onze tijd er echt voor de zieke, voor de zieke die het meest eenzaam is, voor diegene die in eenzaamheid aan het sterven is?

We leren hier hoe belangrijk het is om echt compassie toe te laten in onze zorgverlening, en het zelfs een centrale plaats te geven in de wijze dat we onze liefde laten uitvloeien in professionele zorg. Compassie is en blijft het hart van onze zorg. Wat ook opvalt bij Jezus is wat ik zou noemen zijn “economie”. Eigenlijk heeft Hij een verkeerde tijd en een verkeerde plaats uitgekozen om in deze wereld te komen. Hij kwam in een tijd dat er geen communicatiemiddelen waren, er kon geen YouTube gemaakt worden van zijn optreden zodat hij vanuit zijn plaats de hele wereld kon bereiken. En Hij trad niet op in het toenmalige centrum van de wereld, in Rome, maar in dat onbekende Israël. En Hij heeft maar drie jaar de tijd genomen om een lange wandeling te maken met een handvol volgelingen. Dat is de economie

van Jezus. Maar voor eenieder die Hij ontmoette had hij de volle aandacht. Van sommige van diegene die Hij ontmoette is zelfs de naam tot op vandaag nog bewaard. Hij was beschikbaar voor eenieder zonder uitzondering, maar tegelijk was Hij er helemaal voor diegene die voor Hem stond. Naar ons toe kan de vraag klinken: hoe maak ik het verschil in het leven van die zieke voor wie ik nu op dit moment de zorgverlener mag zijn. Maak ik het verschil door mijn woord, door mijn zachte handeling, door de tijd die ik bewust voor hem of haar vrijmaak, voor de details waar ik oog voor heb. Toen ik voor een chirurgische ingreep enige dagen in het ziekenhuis verbleef, had ik een klein kruisje op mijn nachttafel gelegd. Het was de poetsdame die het opmerkte en me vroeg of ze het even in haar hand mocht nemen, omdat ze zich daardoor gezegend voelde. Zij maakte op dat moment het verschil in mijn leven, een kleine daad, noem het een kleine daad van goedheid om een woord van Levinas te gebruiken, die mijn dag kleurde.

Barmhartigheid drukt zich ook uit in vergevingsgezindheid. We zouden opnieuw een wandeling kunnen maken doorheen het Oude en Nieuwe Testament om te zien hoe de vergeving het steeds wint op de rechtvaardigheid, maar zonder deze rechtvaardigheid in het gedrang te brengen. Jezus maakt een duidelijk onderscheid tussen de persoon en de daad. Augustinus drukte dit als volgt uit: "Ik moet de zonde haten, maar de zondaar liefhebben". Voor ons is het dikwijls zeer moeilijk om dat onderscheid te maken en ook vol te houden. Dat is ook de spanning waar de Kerk zich dikwijls bevindt wanneer zagezegd een keuze moet worden gemaakt tussen wat ze ons aanleert in haar doctrine en wat van ons verwacht wordt in onze pastorale houding. Voor ons is het blijkbaar uiterst moeilijk om tegelijk rechtvaardig en vergevingsgezind te zijn, om trouw te zijn aan de doctrine, maar tegelijk vol liefde en vergevingsgezindheid naar de persoon die deze doctrine niet kan of wil naleven. Dat wordt bijvoorbeeld heel concreet in het geval van euthanasie. Heel recent werd ik rechtstreeks geconfronteerd met een familielid die om euthanasie vroeg omwille van een zwaar aftakelend proces. Zijn echtgenote was er radicaal tegen, omwille van haar geloofsovertuiging, en hijzelf bevond zich ook voor een lange periode in een dilemma. Was dit inderdaad te verzoenen met zijn christelijke overtuiging? Uiteindelijk luidde zijn vraag naar mij toe: als ik nu toch om euthanasie vraag, zal je me dan verwerpen, me als een boosdoener beschouwen? Ik heb hem geantwoord dat hij goed wist hoe ik tegenover euthanasie stond en dat ik zou blijven ijveren om het hem af te raden, maar indien hij het toch zou doen hem als medemens graag zou blijven zien en hem ook zou vergeven voor wat hij deed. Ik denk dat we hier een klein beetje als God moeten zijn: de mens graag blijven zien, zeventig maal zeven maal vergeven, maar zonder de verkeerde daad zomaar goed te praten. En daar ook de woorden toe vinden, naar de zieke toe die tot een besluit komt dat we niet kunnen onderschrijven en waaraan we ook niet kunnen meewerken, naar de familie toe die met hun gewetensvraag bij ons komt aankloppen, ook naar onze collega's toe die er een andere mening op nahouden. Tot de overspelige vrouw zei Jezus toen Hij haar wegzond: "Ga heen, ook Ik veroordeel u niet, maar zondig niet meer" (Joh. 8, 11).

Wat is mijn besluit? Heel eenvoudig: dat we steeds moeten proberen professionaliteit, gewetensvol handelen en barmhartigheid met zijn compassie en vergevingsgezindheid samen te houden. Het is dan dat we het verschil zullen kunnen maken voor die ene zieke. Dat mag onze economie zijn in onze zorgverlening.